

Leesbevordering op de pabo

STAND VAN ZAKEN 2020

Oberon & MK onderzoek + advies

o n d e r z o e k s p u b l i c a t i e

Leesbevordering op de pabo

Stand van zaken 2020

Colofon

Stichting Lezen
Nieuwe Prinsengracht 89
1018 VR Amsterdam
020-6230566
www.lezen.nl
info@lezen.nl

Auteurs

Marleen Kieft (Oberon, MK Onderzoek + advies)
Geertje Damstra (Oberon)

Vormgeving cover

Lijn 1 Haarlem, Ramona Dales

Citeren als: Oberon & MK Onderzoek + advies (2020). *Leesbevordering op de pabo: Stand van zaken 2020*. Amsterdam: Stichting Lezen.

© 2020 Stichting Lezen, Amsterdam

Inhoud

Voorwoord.....	1
Samenvatting.....	3
1 Inleiding.....	5
2 Achtergrond.....	8
2.1 Leesattitude en leesfrequentie van pabostudenten.....	8
2.2 Relevante factoren.....	8
3 Leesbevordering in het curriculum.....	10
3.1 Leesbevordering in het curriculum	10
3.2 De positie van jeugdliteratuur	12
3.3 Jeugdliteratuur bij andere vakken	12
3.4 Verdiepingsmogelijkheden	14
3.5 Toetsing en beoordeling	16
4 Werkvormen en activiteiten	18
4.1 Werkvormen op de pabo	18
4.2 Werkvormen in de stage.....	20
4.3 Schrijversbezoeken	21
4.4 Leesbevorderingsactiviteiten buiten pabo of stageschool	22
5 Boeken: aantal, keuze en verwerking.....	23
5.1 Aantal boeken	23
5.2 Boekkeuze	24
5.3 Verwerking van de boeken	24
5.4 Boekencollectie op de pabo.....	25
5.5 Pilot de Bibliotheek <i>op school</i> op de pabo.....	26
6 De rol van de pabodirectie.....	28
7 Conclusies.....	30
7.1 Welke plaats heeft leesbevordering anno 2019/20 in de curricula van de pabo's? ...	30
7.2 Hoe werken pabodocenten aan leesbevordering op de pabo en wat zijn daarin de succesvolle en effectieve elementen?	31
8 Aanbevelingen	33
Literatuur.....	36

Voorwoord

Pabostudenten zijn toekomstige leesbevorderaars. Daarom is het zaak om op de opleiding de studenten het plezier voor lezen (opnieuw) bij te brengen. Leraren die zelf een passie hebben voor lezen, dragen dit immers veel overtuigender over op hun leerlingen. Het aanwakkeren van de leesmotivatie en de eigen literaire competentie bij pabostudenten is dus erg gewenst. Daarnaast is het van belang dat de studenten op de hoogte zijn van het aanbod en de kwaliteit van kinder- en jeugdliteratuur en dat zij over didactische kennis beschikken om literatuur in de klas in te zetten.

Om in kaart te brengen in hoeverre leesbevordering en jeugdliteratuur aan de orde komen op Nederlandse pabo's, hebben onderzoeksbureaus Oberon en MK onderzoek + advies in opdracht van Stichting Lezen een onderzoek uitgevoerd. Het onderzoek bestaat uit twee delen: 1) een enquête onder docenten en 2) zes verdiepende interviews op geselecteerde pabo's. De resultaten van het onderzoek staan in het voorliggende rapport. Een soortgelijk onderzoek is in 2014 uitgevoerd door Oberon.¹ Waar mogelijk worden de resultaten van toen vergeleken met de nieuwe resultaten.

De 28 pabo's die deelnamen aan dit onderzoek (67% van alle pabo's in Nederland) laten een optimistisch stemmend beeld zien. Op alle pabo's is er (nog steeds) structurele aandacht voor leesbevordering. In vergelijking met 2014 zijn de verdiepingsmogelijkheden voor leesbevordering voor studenten toegenomen en is de verplichte boekenlijst op alle pabo's verdwenen. Een groot verschil met 2014 is bovendien dat er sinds 2017 op zes pabo's pilots van de Bibliotheek *op school* draaien. Dit programma van Stichting Lezen behelst een nauwe, structurele samenwerking met de bibliotheek. In het basisonderwijs doet al bijna de helft van de scholen mee. Daarom is het nuttig als ook pabostudenten bekend raken met de aanpak. De samenwerking met de bibliotheek, en vooral het persoonlijk contact met de leesconsulent, wordt door de pabodocenten als zeer waardevol beschouwd.

De mooie resultaten laten zien dat we op de goede weg zijn. Toch zijn er ook nog uitdagingen. Zo denkt de helft van de pabodocenten dat de studenten 'enigszins competent' zijn in het bevorderen van lezen wanneer zij afgestudeerd zijn. Er is met andere woorden nog ruimte voor verbetering. Het streven is natuurlijk om van alle pabostudenten kundige én bevlogen leesbevorderaars te maken. Hier wil Stichting Lezen graag samen met de pabo's op inzetten.

Gerlien van Dalen,
Directeur-bestuurder Stichting Lezen

¹ Oberon (2014). *Aandacht voor jeugdliteratuur op de pabo*. Amsterdam: Stichting Lezen

Samenvatting

Deze samenvatting bevat de belangrijkste resultaten van een onderzoek naar de actuele stand van zaken omtrent leesbevordering op de pabo. Het onderzoek bestaat uit twee delen:

1. een vragenlijstonderzoek onder pabodocenten;
2. verdiepende interviews op zes geselecteerde pabo's.

Onderzoeksvraag

Welke plaats hebben leesbevordering en jeugdliteratuur in de curricula van de pabo's?

Opzet en werkwijze

Kort voor de herfstvakantie van 2019 hebben 28 pabodocenten Nederlands van 28 verschillende pabolocaties een vragenlijst ingevuld over leesbevordering in het curriculum op hun pabo. Dat betekent dat twee derde van alle pabo's in Nederland is vertegenwoordigd in dit onderzoek. Vijf jaar geleden deden we een soortgelijke peiling met een vergelijkbare respons; waar mogelijk vergelijken we de resultaten tussen 2014 en 2019.

In aanvulling op het vragenlijstonderzoek hebben we op zes pabo's gesproken met een of twee docenten om meer inzicht te krijgen in de vraag op welke manier de studenten in aanraking komen met leesbevordering en jeugdliteratuur. Op twee pabo's spraken we bovendien met de pabodirectie.

De resultaten

- **De positie van het vak jeugdliteratuur is min of meer gelijk gebleven**
Op twee derde van de pabo's is jeugdliteratuur een zelfstandig onderdeel van het curriculum en dat is ongeveer evenveel als in 2014. Een op de drie pabo's integreert jeugdliteratuur volledig in andere vakken, veelal bij geschiedenis, zaakvakken of godsdienst/levensbeschouwing. Op alle 28 pabo's komen landelijke campagnes op het gebied van leesbevordering en de verschillende genres binnen de jeugdliteratuur aan de orde. Uit de interviews bleek dat schrijversbezoeken vaak een flinke impuls geven aan het lezen door pabostudenten.
- **Structurele aandacht voor interactief voorlezen, vrij lezen en boekpromotie**
De werkvormen rond jeugdliteratuur die het meest frequent aan de orde komen, zijn interactief voorlezen, vrij lezen en boekpromotie. De helft tot driekwart van de pabodocenten rapporteert dat deze werkvormen vaak aandacht krijgen. Praten over boeken (leesgesprekken, boekenkring, etc.) komt op ongeveer driekwart van de pabo's incidenteel aan bod in het curriculum. De pabodocenten die we hebben gesproken zijn enthousiast over werkvormen waarin studenten met elkaar over boeken praten.
- **De volledig verplichte boekenlijst is verdwenen**
Geen enkele pabodocent maakt melding van een volledig verplichte boekenlijst, terwijl die vijf jaar geleden nog op 10% van de pabo's bestond. Mengvormen komen het meest voor.

Studenten lezen bijvoorbeeld een aantal verplichte titels en daarnaast een aantal titels naar eigen keuze. Of studenten mogen wel zelf titels kiezen, maar onder voorwaarden, zoals bijvoorbeeld boeken die passen bij de stageklas, boeken over een bepaald thema of van een groslijst. Op ongeveer 80% van de pabo's lezen studenten maximaal twintig boeken voor de onderbouw én maximaal twintig voor de bovenbouw. Vijf jaar geleden meldde geen enkele docent dat de studenten meer dan dertig boeken lezen (voor onder- of bovenbouw), nu zijn er wel enkele pabo's waarop dat van studenten gevraagd wordt.

- **Verdiepingsmogelijkheden zijn iets gegroeid**

Pabostudenten die zich verder willen verdiepen in het onderwerp jeugdliteratuur kunnen daarvoor op meer pabo's terecht dan vijf jaar geleden. Het aantal pabo's waarop ze jeugdliteratuur als afstudeeronderwerp kunnen kiezen is toegenomen (van 65% naar 89%) en de minor Open Boek wordt op vier pabo's aangeboden (vorige keer nog op geen enkele pabo).

- **Jeugdliteratuur wordt vaker summatief dan formatief getoetst**

Alle pabodocenten (op een na) rapporteren dat de kennis en kunde rond jeugdliteratuur wordt getoetst op hun pabo. Ruim 70% van de pabodocenten toetst summatief en neemt bijvoorbeeld een kennistoets of tentamen af, of laat een leesverslag schrijven. Formatieve toetsing door middel van werkvormen in de colleges, een taal- of leesdossier of een presentatie in de colleges komt op minder pabo's voor (40%). Enkele pabo's toetsen jeugdliteratuur zowel formatief als summatief. Tijdens de interviews hoorden we wisselende geluiden over het leesdossier. Twee van de zes pabo's die we bezochten werken naar tevredenheid met het leesdossier, maar beide op een heel eigen wijze.

- **Oordeel van de docenten: gematigd positief**

De helft van de pabodocenten denkt dat hun studenten bij het verlaten van de pabo 'enigszins competent' zijn om het lezen van kinderen te bevorderen. Een op de drie docenten vindt de afstuderende leerkrachten 'voldoende competent'.

1 Inleiding

Onderzoeksvragen en afbakening

Dit onderzoeksrapport geeft een actueel beeld van de stand van zaken rond leesbevordering op de pabo. Het beeld dat we schetsen is gebaseerd op de resultaten van een vragenlijstonderzoek, aangevuld met een aantal interviews met pabodocenten. De onderzoeksvragen zijn:

1. Welke plaats heeft leesbevordering in de curricula van de pabo's?
2. Hoe werken pabodocenten aan leesbevordering op de pabo en wat zijn daarin de succesvolle en effectieve elementen?

In dit onderzoek concentreren we ons specifiek op leesbevordering: het organiseren van activiteiten rond kinderboeken die mede tot doel hebben de leesmotivatie te verhogen. In de inleiding op de vragenlijst hebben we leesbevordering als volgt gedefinieerd:

“Het stimuleren van het lezen bij kinderen, met als doel dat zij lezen niet als verplicht schoolvak ervaren, maar beschouwen als een leuke en zinvolle (vrije)tijdsbesteding. Binnen de leesbevordering zijn leesplezier en leesmotivatie middelen om de leesvaardigheid en de literaire competentie te verbeteren. Wie vaak voor het plezier leest, wordt immers een steeds vaardiger lezer.

Leesbevorderaars stimuleren het lezen van verschillende media (print, digitaal) en modaliteiten (fictieboeken, non-fictieboeken, kranten, tijdschriften).” (Leesmonitor, 2020)

Onderzoeksopzet

Om onderzoeksvraag 1 te beantwoorden, hebben we in het najaar van 2019 een kwantitatief vragenlijstonderzoek uitgevoerd op alle pabo's in Nederland (42). De vragenlijst was een verkorte en aangepaste versie van de vragenlijst die we in een eerder onderzoek in 2014 hebben gebruikt (Oberon, 2014). Met medewerking van Stichting Lezen hebben we alle pabodocenten die zich als contactpersoon voor de Pabo Voorleeswedstrijd hebben aangemeld een persoonlijke uitnodiging gestuurd om de vragenlijst voor dit onderzoek in te vullen. We ontvingen (na enkele responsacties) 28 volledig ingevulde vragenlijsten retour, oftewel een responspercentage van 67%. Dat is vrijwel even hoog als het responspercentage in het onderzoek uit 2014 (64%).

In de vragenlijst konden de respondenten aangeven of ze bereid waren om in een persoonlijk gesprek met ons door te praten over leesbevordering. Uit de groep van respondenten die dat wilden, hebben we in overleg met Stichting Lezen zes pabo's geselecteerd die opvielen door initiatieven of werkwijzen die interessant zijn voor andere pabo's. Daarnaast streefden we een zekere spreiding over het land na en zochten we drie pabo's die meedoen aan de pilot de Bibliotheek *op school* op de pabo en drie die dat niet doen.² Deze criteria hebben uiteindelijk geleid tot de volgende selectie van pabo's: Inholland te Alkmaar, NHL Stenden te Assen, Iselinge te Doetinchem, Marnix Academie te Utrecht, Katholieke Pabo Zwolle (KPZ) en Windesheim te Zwolle.

² In studiejaar 2017-2018 startte vanuit Kunst van Lezen de pilot de Bibliotheek *op school* op de pabo. Bibliotheken en opleidingen gaan een structurele samenwerking aan om pabostudenten een zo stevig mogelijke basis te geven voor hun latere werk als leesbevorderaar.

Op de zes geselecteerde pabo's hebben we in de periode december 2019-januari 2020 een interview gehouden met de docent die de vragenlijst had ingevuld, soms samen met een collega-docent. Op twee pabo's hebben we daarnaast ook een interview gehouden met een leidinggevende op directieniveau. Alle interviews waren semigestructureerd, oftewel: we hebben gebruikgemaakt van een vooraf opgestelde gespreksleidraad, maar er was ook ruimte voor de geïnterviewden om het eigen verhaal voor het voetlicht te brengen. De gesprekken zijn opgenomen, uitgewerkt en geaccordeerd door de geïnterviewden. Met behulp van dit kwalitatieve onderzoek konden we onderzoeksvraag 2 beantwoorden.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 starten we met een selectie van voor dit onderzoek relevante inzichten uit recente onderzoeksliteratuur rond leesbevordering op de pabo. Hoofdstuk 3 is gewijd aan de plaats die leesbevordering inneemt in het pabocurriculum. In hoofdstuk 4 gaan we in op activiteiten en werkvormen rond leesbevordering die studenten op de pabo en in de stageklassen uitvoeren. In hoofdstuk 5 staan de kinder- en jeugdboeken centraal. We beschrijven daarin onder andere hoeveel boeken studenten lezen, hoe ze tot hun boekkeuze komen en hoe ze de gelezen boeken verwerken. De vraag welke rol de pabodirectie speelt op het gebied van leesbevordering bespreken we in hoofdstuk 6. Tot slot formuleren we in hoofdstuk 7 onze conclusies en doen we in hoofdstuk 8 aanbevelingen voor Stichting Lezen.

In de hoofdstukken 3, 4 en 5 benutten we zowel de uitkomsten uit de vragenlijstpeiling, als de verdiepende informatie die we hebben verkregen door middel van de interviews. Om de lezer van dienst te zijn, gebruiken we de volgende symbolen die de bron van de informatie weergeven:

Informatie afkomstig uit vragenlijst

Informatie afkomstig uit interviews

De lezer zal merken dat de Marnix Academie en Katholieke Pabo Zwolle in de tekst relatief vaak worden genoemd. De verklaring daarvoor is dat de Marnix Academie een heel grote pabo is (de vakgroep Nederlands bestaat uit tien docenten) en op KPZ van oudsher veel aandacht bestaat voor taal en verhaal. Dit komt onder andere tot uiting in het lectoraat Narratieve professionele identiteit.

Dankwoord

De onderstaande personen hebben meegewerkt aan een interview in het kader van dit onderzoek.
Heel hartelijk dank daarvoor!

Inholland te Alkmaar:	Wytzke van der Leij
NHL Stenden te Assen:	Sander Veenema, Louwien Eising
Iselinge te Doetinchem:	Mariëlle Dortant
Marnix Academie te Utrecht:	Andrea Visser, Martin Hunziker
Katholieke Pabo Zwolle (KPZ):	Hugo van den Ende, Wenckje Jongstra, Ingrid Lammerse
Windesheim te Zwolle:	Karin Haar, Marc van Breukelen

2 Achtergrond

In dit hoofdstuk geven we een beknopt overzicht van enkele relevante bevindingen uit recent onderzoek naar de inzet van jeugdliteratuur op pabo's in Nederland. We putten uit drie onderzoeksartikelen, verschenen in een deel van de Stichting Lezen Reeks (2017), in *Veerkracht* (2018) en in *Tijdschrift Taal* (2019). De artikelen komen voort uit de onderzoeksprogrammering 'De leraar als leesbevorderaar' aan de Katholieke Pabo Zwolle (KPZ), een onderzoeklijn die tot doel heeft een sterke leescultuur op de pabo én in het basisonderwijs te creëren.

2.1 Leesattitude en leesfrequentie van pabostudenten

Hoe kunnen lerarenopleidingen pabostudenten stimuleren om goed geïnformeerde, lezende en enthousiaste leesbevorderaars te worden? Om die vraag te beantwoorden, deed Groothengel (2017) onderzoek naar persoonlijke eigenschappen en omgevingseigenschappen die de leesfrequentie van kinderboeken, de kennis van kinderboeken en de leesattitude van studenten kunnen beïnvloeden. Groothengel (2017) analyseerde bestaande data en verzamelde nieuwe data door middel van vragenlijstonderzoek onder bijna 350 voltijdpabostudenten in verschillende leerjaren van KPZ.

Leesfrequentie

Groothengel concludeerde op basis van haar onderzoek dat pabostudenten in hun vrije tijd niet veel kinderboeken lezen, zoals ook blijkt uit bevindingen uit ander, internationaal onderzoek. Een factor die samenhangt met de leesfrequentie is het leesklimaat dat de mentor creëert in de stageklas van de studenten. Als een mentor regelmatig over boeken praat met de studenten, hangt dat positief samen met de leesfrequentie. Daarnaast blijkt dat studenten die regelmatig volwassenenliteratuur lezen ook vaker kinderboeken lezen.

Leesattitude

Hoewel studenten dus niet vaak lezen, blijkt het overgrote deel (82%) toch een positieve leesattitude te hebben. Ook dat is een bevinding die aansluit bij ander, internationaal onderzoek. Groothengel vond zeven factoren die samenhangen met de leesattitude van pabostudenten: vier persoonlijke factoren (leesbeleving in het verleden, verbeeldingskracht, waargenomen risico³ en gehanteerde criteria om boeken te selecteren⁴) en drie omgevingsfactoren (zoals vrienden, ouders en het leesklimaat gecreëerd door docenten Nederlands op de pabo). Het blijkt dat de persoonlijke factoren sterker samenhangen met leesattitude dan de omgevingsfactoren. De factor 'leesklimaat gecreëerd door de docent Nederlands' is dus een factor waar een pabo invloed op zou kunnen uitoefenen, maar een pabo zou ook de kracht van de factor 'vrienden' kunnen benutten.

2.2 Relevante factoren

Binnen het lectoraat borduurden Jongstra et al. (2018) en Reiling et al. (2019) voort op dit onderzoek van Groothengel. Zij richtten zich op de inzet van jeugdliteratuur op de pabo. Op basis van literatuuronderzoek formuleerden zij drie procesfactoren die van invloed zijn op de kennis van en

³ Waargenomen risico: hoe hoog achten studenten de kans dat ze een verkeerd boek pakken.

⁴ Bijvoorbeeld: de dikte van een boek als criterium gebruiken.

interesse in jeugdliteratuur van pabostudenten, waar de pabo's tijdens de opleiding van de student wél invloed op uit kunnen oefenen:

1. de voorbereiding van de lessen door de pabodocent (zoals goed geplande instructies en het gebruik van digitale middelen);
2. het soort leesbevorderende activiteiten in de lessen;
3. de aandacht voor jeugdliteratuur in het algehele curriculum.

De onderzoekers hebben vervolgens een landelijke enquête onder opleidingsdocenten Nederlands uitgezet, waarin ze inventariseerden welke leesbevorderende activiteiten docenten Nederlands aanbieden in de lessen (procesfactor 2).⁵ De resultaten van deze peiling laten zien wat de twee meest frequent voorkomende leesbevorderende activiteiten zijn: boekfragmenten voorlezen in de les (38% van de docenten doet dat in (bijna) alle lessen) en boeken aanraden aan studenten (35% van de docenten doet dat in (bijna) alle lessen). Het komt niet zo heel vaak voor dat studenten met elkaar praten over boeken in de les: 47% van de opleidingsdocenten laat studenten nooit in groepjes praten over boeken en 45% van de opleidingsdocenten doet dat in sommige lessen. Het stillezen van jeugdliteratuur door studenten (vrij lezen) is zeldzaam: volgens meer dan 80% van de respondenten uit de enquête gebeurt dat nooit.

Wat betreft de factor 'aandacht voor jeugdliteratuur in het algehele curriculum' is het kansrijk om jeugdliteratuur bij andere vakken te gebruiken. Opleidingsdocenten merken namelijk het gebruik van jeugdliteratuur bij verschillende lessen aan als effectief (gemiddeld 4,3 op een vijf-puntsschaal van 'helemaal niet effectief' naar 'zeer effectief'). Tegelijkertijd geeft maar net iets meer dan de helft van de docenten aan dat ze (ruim) voldoende kennis hebben van hoe jeugdliteratuur bij andere vakken in het curriculum wordt aangeboden. Ook zegt ruim een derde van de docenten (bijna) nooit een integraal overleg te hebben over jeugdliteratuur. Op basis van dit onderzoek lijken de opleidingsdocenten dus positief te staan ten opzichte van jeugdliteratuur bij andere vakken, maar niet goed genoeg te weten wat er bij andere vakken allemaal gebeurt op dat gebied. De auteurs concluderen dan ook dat het op basis van deze bevinding aan valt te bevelen om jeugdliteratuur in te zetten als een "gezamenlijke schat" bij alle vakken.

⁵ Responspercentage: 69% (N = 74).

3 Leesbevordering in het curriculum

In dit hoofdstuk schetsen we de actuele stand van zaken rond leesbevordering en jeugdliteratuur in het pabocurriculum.⁶ We presenteren steeds eerst de resultaten van het actuele vragenlijstonderzoek, zo mogelijk in vergelijking met de resultaten uit 2014. Dat kwantitatieve beeld vullen we aan met praktijkvoorbeelden uit de interviews.

3.1 Leesbevordering in het curriculum

In welke leerjaren komen studenten in aanraking met thema's zoals leesmotivatie, leesbevordering en jeugdliteratuur? We hebben de respondenten zes thema's voorgelegd en ze gevraagd wanneer deze thema's in het curriculum aan bod komen.

Het belang van lezen, leesmotivatie en jeugdliteratuur komen verreweg het meest aan bod in het curriculum. Alle pabo's besteden hier aandacht aan in het eerste jaar, vrijwel alle ook in het tweede jaar en een aanzienlijk deel ook nog in het derde leerjaar. Het werken met rijke teksten komt het minst nadrukkelijk naar voren in het pabocurriculum: op meer dan de helft van de pabo's gebeurt dat nog niet in het eerste leerjaar.

Tabel 3.1

*In welke leerjaren wordt op uw pabo in het curriculum aandacht besteed aan...
(In aantallen en percentages, N = 28)*

	Leerjaar 1		Leerjaar 2		Leerjaar 3		Leerjaar 4		Niet	
Belang van lezen	28	100%	26	93%	19	68%	6	21%	0	0%
Belang van leesmotivatie (bij kinderen)	28	100%	26	93%	19	68%	5	18%	0	0%
Jeugdliteratuur	28	100%	22	79%	15	54%	6	21%	0	0%
Leesbevordering	27	96%	24	86%	17	61%	7	25%	1	4%
Eigen leesmotivatie van studenten	26	93%	24	86%	16	57%	5	18%	2	7%
Werken met 'rijke' teksten ⁷	13	46%	20	71%	15	54%	3	11%	4	14%

Schurende en naburige teksten⁸

Op de Katholieke Pabo Zwolle (KPZ) leren tweedejaarsstudenten hoe ze met kinderen aan 'lezen met begrip' kunnen werken. Studenten selecteren twee teksten over een thema, bijvoorbeeld 'de ruimte' of 'pissebedden'. Het zijn bij voorkeur teksten uit jeugdboeken, maar er mag ook een tekst bij zijn van bijvoorbeeld de website van het WNF. Belangrijk is wel dat de

⁶ Als we spreken over 'het' curriculum, dan bedoelen we het curriculum van de voltijdsvaariant van de pabo.

⁷ In de vragenlijst gedefinieerd als "een authentieke, samenhangende, aantrekkelijke tekst (fictie of non-fictie) met een goede taalkwaliteit en een rijke inhoud. Een rijke tekst is niet versimpeld door de eisen die vanwege AVI en CLIB gesteld worden".

⁸ Zie ook de recente publicatie: Jongstra, Van den Ende, & Pauw (2020).

teksten een rijke inhoud hebben en zo beeldend geschreven zijn, dat ze de lezer kunnen verlokken om de inhoud tot zich te nemen.⁹

Tijdens vijf werkcolleges van anderhalf uur leren de studenten hoe ze de leerlingen uit hun stageklas in tweetallen aan de slag kunnen laten gaan met de twee geselecteerde teksten. Het ene kind krijgt de ene tekst, het andere kind de andere en samen moeten ze vragen beantwoorden die de studenten hebben bedacht. De studenten formuleren in de werkcolleges zeven vragen over de teksten die de kinderen aan het denken zetten en waarover ze samen moeten overleggen. De twee teksten moeten dus vragen oproepen ('schuren').

De ervaring leert dat kinderen deze werkwijze erg waarderen én dat ze vaak vragen naar de boeken waar de teksten uit komen. Het is dus boekpromotie op een andere manier. Het is de bedoeling dat de studenten de boeken meenemen in de klas, zodat kinderen ze zien liggen en nieuwsgierig worden. De mediatheek van KPZ werkt ondersteunend en actief: ze brengt geschikte boeken voor deze methodiek onder de aandacht, zodat studenten ze makkelijk kunnen vinden.

Jeugdliteratuur

Op het onderdeel jeugdliteratuur uit tabel 3.1 hebben we verder doorgevraagd. Hoe wordt jeugdliteratuur inhoudelijk ingevuld? Dat gebeurt op allerlei manieren. Alle docenten melden dat landelijke campagnes en de verschillende jeugdliteraire genres worden behandeld. Sommige onderwerpen komen op de meeste pabo's incidenteel aan de orde, zoals het eigen leesverleden van studenten of de geschiedenis van de jeugdliteratuur.

Tabel 3.2

Krijgen de volgende (inhoudelijke) aspecten van jeugdliteratuur aandacht in het curriculum op uw pabo? (In aantallen en percentages, N = 28)

	Ja, vaak		Ja, af en toe		Nee, niet	
Landelijke campagnes*	16	57%	12	43%	0	0%
De verschillende genres in jeugdliteratuur*	12	43%	16	57%	0	0%
Het beoordelen van boeken	9	32%	17	61%	2	7%
Literaire kenmerken van boeken*	8	29%	18	64%	2	7%
Jeugdliteratuur/leesbevordering als onderdeel van het taalbeleidsplan	8	29%	15	54%	5	18%
Boekenwebsites	8	29%	18	64%	2	7%
Diversiteit aan personages in jeugdboeken	5	18%	16	57%	7	25%
De literaire competentie van studenten	5	18%	18	64%	5	18%
Geschiedenis van de jeugdliteratuur*	3	11%	19	68%	6	21%
Eigen leesverleden studenten*	3	11%	23	82%	2	7%

Alleen de aspecten die zijn gemarkeerd met * hebben we bij de vorige peiling – weliswaar in iets andere bewoordingen – ook bevroegd. Het enige opvallende verschil tussen 2014 en de huidige

⁹ Vergelijk het begrip 'rijke tekst', zoals beschreven in *De doorgaande leeslijn: De leesontwikkeling van 0-20 jaar* (Stichting Lezen, 2020).

peiling vormt het item ‘landelijke campagnes’ (toen geformuleerd als ‘landelijke prijzen, projecten en wedstrijden’). 15% van de toenmalige respondenten besteedde daar geen aandacht aan, terwijl in 2019 alle respondenten dat wél zeggen te doen.

3.2 De positie van jeugdliteratuur

Op ongeveer twee derde van de pabo’s is jeugdliteratuur een zelfstandig onderdeel van het curriculum. Dat is vergelijkbaar met de vorige peiling uit 2014 (toen 63%, nu 65%).

Nieuw is dat we in de tweede peiling ter aanvulling hebben gevraagd of jeugdliteratuur een zelfstandig maar eenmalig onderdeel is, of dat het meerdere keren terugkomt. Op bijna 30% van de pabo’s komt jeugdliteratuur meerdere keren terug als zelfstandig onderdeel van het curriculum.

Tabel 3.3

Is jeugdliteratuur een zelfstandig onderdeel (vak, module) van het curriculum? (N = 28)

	Aantal	Percentage
Ja, eenmalig	10	36%
...namelijk in leerjaar 1	7	
...namelijk in leerjaar 2	2	
...namelijk in de keuzeminor in leerjaar 3	1	
Ja, meerdere keren**	8	29%
...namelijk in leerjaar 1 en 2	5	
...namelijk in alle leerjaren	3	
Nee	10	36%

3.3 Jeugdliteratuur bij andere vakken

Jeugdliteratuur wordt op alle pabo’s uit deze studie (ook) geïntegreerd met andere vakken of thema’s. In 2014 was dat ook al heel gangbaar: toen meldde welgeteld een pabodocent dat jeugdliteratuur niet bij andere vakken voorkwam. Bij welke vakken komt jeugdliteratuur dan voor? Dat was een open vraag die de docenten dus in hun eigen woorden hebben ingevuld. We hebben ze geteld en in categorieën ingedeeld (zie tabel 3.4). Let wel: dit zijn dus geen heel precieze aantallen (de respondenten die ‘veel vakken’ hebben geantwoord kunnen we niet verder preciseren), maar de tabel geeft een globale indruk van bij welke vakken jeugdliteratuur ook gebruikt wordt. Ook gaat het hier om de constatering *dat* er bij andere vakken aandacht wordt besteed aan jeugdliteratuur. We hebben niet gevraagd of docenten er ook zicht op hebben op *hoe* dat gebeurt (dat percentage ligt vermoedelijk lager, zie hoofdstuk 2).

Tabel 3.4

Wordt er op uw pabo bij andere vakken of thema's aandacht besteed aan jeugdliteratuur? Zo ja, bij welke?

	Aantal
Ja	28
Bij veel vakken	5
Geschiedenis	7
Zaakvakken/OJW	6
Godsdienst/levensbeschouwing	6
Taalvakken/Nederlands	5
Specialisatie, minor, masterclass	5
Kunst, drama, muziek, beeldende vorming	4
Wereldoriëntatie	3
Rekenen	2
Onderwijskunde	2
Themadagen, evenementen (zoals de Pabo Voorleeswedstrijd)	2
Nee	0

Het vak geschiedenis

Het vak geschiedenis is bij uitstek geschikt om jeugdliteratuur bij in te zetten. Op verschillende pabo's heeft jeugdliteratuur een structurele plek in het geschiedeniscurriculum. Op de Marnix Academie bijvoorbeeld in de vorm van de geïntegreerde zaakvakminor, waarin taaldocenten samenwerken met zaakvakdocenten. De docenten van deze minor integreren begrijpend lezen, jeugdliteratuur, taaldenkgesprekken en schrijven in het zaakvakonderwijs.

Op pabo Windesheim vinden we een andere vorm van integratie tussen geschiedenis en jeugdliteratuur, want daar geeft docent Karin Haar zowel geschiedenis als Nederlands. In haar colleges laat ze de studenten steeds op verschillende manieren zien dat jeugdliteratuur – veel meer dan methodeteksten – het verleden doet spreken en leven. De keuze van de boeken is daarbij cruciaal. Ze vertelt: “Neem *Brief voor de koning*: dat is een prachtig boek, maar geschiedenis is het decor, het verhaal is verder compleet bedacht. Je kunt bij kinderen zo'n soort onderscheid heel goed benoemen. Is het nou echt gebeurd of niet? Klopt dit verhaal met wat ik over de middeleeuwen heb geleerd? Een ander voorbeeld is *Ridder Florian*. Vragen zoals ‘Voor welke doelgroep is dit geschikt?’ en ‘Waarom vindt een kleuter dat grappig?’ zijn goede vragen om met de studenten te bespreken. Het boek *Slaaf kindje slaaf* past goed bij het thema slavernij, het is helemaal geschreven vanuit het perspectief van een kind dat een tot slaaf gemaakt kind voor haar verjaardag krijgt. Een vraag aan studenten kan zijn: zou je dat voorlezen aan kinderen? Sommige studenten zeggen: dat zou ik nooit doen, want slavernij is iets verwerpelijks. Anderen zeggen: juist wel doen, want het laat zien hoe mensen toen dachten. Dat gesprek voeren is de kern van wat geschiedenis is. Een leerkracht moet weten wat er in de boeken over slavernij wordt verteld, dat er verschillende manieren van kijken zijn in die boeken. De leskist aanvragen bij de bieb en die gebruiken terwijl je de boeken niet kent, is niet

voldoende. Studenten moeten veel titels kennen, want pas als je boeken zelf hebt gelezen, kun je het goede inhoudelijke verhaal vertellen.”

Domeinoverstijgend werken

Uit recent onderzoek door het lectoraat van KPZ¹⁰ bleek dat KPZ-opleidingsdocenten van andere vakken dan taal veel kansen zien om meer met jeugdliteratuur te doen.

Onderzoeker Wenckje Jongstra vertelt: “De conclusie van dat onderzoek was dus eigenlijk heel mooi: samenwerking met collega’s van andere vakken gebeurt nog te weinig, maar wordt wel heel wenselijk gevonden.” Dat resultaat was de aanleiding om na te denken over een meerjarenplanning voor een structurele samenwerking rondom jeugdliteratuur over de domeinen heen. Het uitgangspunt daarbij is dat jeugdliteratuur “een heel mooi, natuurlijk, concreet middel is om domeinoverstijgend te gaan werken. Jeugdliteratuur moet iets van ons allemaal worden, een gezamenlijke verantwoordelijkheid.” Het kost veel tijd om jeugdliteratuur te integreren in andere domeinen. Tot nu toe zit er al veel vergadertijd in het aan collega’s laten zien dat jeugdliteratuur verrijkend is voor alle vakken. Als aftrap van de nieuwe manier van kijken naar jeugdliteratuur heeft de vakgroep taal de afgelopen periode daarom af en toe collega’s van andere vakken uitgenodigd in de vakgroepvergadering om van gedachten te wisselen over wat er aan beide kanten precies wordt gedaan met jeugdboeken.

Jeugdliteratuur altijd geïntegreerd

Op de Marnix Academie is jeugdliteratuur in geen van de leerjaren een geïsoleerd onderdeel van het curriculum. Het uitgangspunt is dat leesbevordering en jeugdliteratuur “vanzelfsprekende en inspirerende onderdelen van het onderwijs” zijn.

Jeugdliteratuur is altijd verwerkt in de collegereeksen taal, de zogenaamde Taallabs. Elk college van elk Taallab begint met een boekfragment dat past bij het onderwerp van het college of bij de actualiteit. Bijvoorbeeld *Hoe ik per ongeluk een boek schreef* van Annet Huizing bij het Taallab over schrijfvaardigheid in het tweede leerjaar. Daarnaast gebruikt de vakgroep Nederlands in deze colleges het boek *Iedereen kan leren schrijven: schrijfplezier en schrijfvaardigheid in het basisonderwijs* van Suzanne van Norden. Dat vindt de vakgroep een goede inspiratiebron voor het integreren van leesbevordering en schrijfvaardigheid. Studenten leren in dit Taallab onder andere om schrijfonderwerpen te introduceren aan de hand van een gedicht of een fragment uit een kinderboek. Elk semester is er minstens één college gewijd aan de kennismaking met boeken. De docenten nemen dan een krat boeken mee, waar studenten in het college een opdracht mee maken. Ook schrijversbezoeken worden geïntegreerd in het curriculum. In de minor Geïntegreerd zaakvakonderwijs past bijvoorbeeld een bezoek van schrijver Marc ter Horst heel goed en in het kader van het thema culturele diversiteit past een bezoek van Sjoerd Kuyper over *De duik* inhoudelijk prima.

3.4 Verdiepingsmogelijkheden

Pabostudenten die zich verder willen verdiepen in jeugdliteratuur kunnen zich op verreweg de meeste pabo’s (93%) verder verdiepen in het onderwerp (tegenover 85% van de pabo’s in de peiling van 2014). Het meest gangbaar is het bieden van de mogelijkheid om jeugdliteratuur als afstudeeronderwerp te kiezen; ook dat behoort in

¹⁰ Beschreven in Jongstra et al. (2018) en Reiling et al. (2019) (zie hoofdstuk 2).

2019 op meer pabo's tot de mogelijkheden dan vijf jaar geleden. Losse keuzevakken of de minor Open Boek zijn beide verdiepingsmogelijkheden die anno 2019 op meer pabo's worden geboden dan vijf jaar geleden.

Tabel 3.6

Hoe kunnen studenten zich verder verdiepen in jeugdliteratuur op uw pabo? (Meerdere antwoorden mogelijk) Vergelijking tussen 2014 en 2019 in aantallen en percentages

	2014 (N = 26)		2019 (N = 28)	
Als scriptie-/afstudeeronderwerp	17	65%	25	89%
In de minor Open Boek	-	-	4	14%
Door losse keuzevakken te volgen	1	4%	3	11%
In een andere minor	6	23%	2	7%
Niet	4	15%	2	7%
Anders	2	8%	7	25%

Studententeam leesbevordering

Hoewel Pabo Inholland Alkmaar niet deelneemt aan de pilot de Bibliotheek *op school*, heeft het wel een plek in het curriculum, namelijk als keuzeonderdeel in het derde en vierde leerjaar (onder de titel 'Teams maken scholen'). Twee groepen studenten krijgen de taak de bouwstenen van de Bibliotheek *op school* op de pabo neer te zetten; de vierdejaars zijn de denktank, de derdejaars voeren het uit. Zo organiseren de derdejaarsstudenten die deze keuzemodule volgen de Pabo Voorleeswedstrijd. De vierdejaars kiezen de schrijver die wordt uitgenodigd en werken de bouwstenen van de Bibliotheek *op school* beleidsmatig uit. Een paar voorbeelden van wat deze groep studenten heeft gedaan:

- de boekencollectie ingedeeld op schoolvak met gekleurde stickers;
- de inrichting van de bibliotheek verbeterd;
- filmpjes op Facebook gezet over boeken en leesbevordering, zoals bijvoorbeeld een student die vertelde over een Engelstalig prentenboek en ook liet zien wat ze ermee in de klas deed;
- de Dag van de Jeugdliteratuur georganiseerd.

Onderzoek in het kader van Tel mee met Taal

In het kader van Tel mee met Taal¹¹ is er in Assen een grote subsidie toegekend aan een consortium van IKC Driemaster te Pittelo, de bibliotheek, de pabo en Bereslim. Doel is ouders meer te betrekken bij het lezen. Daarvoor zijn boekenkoffers gemaakt bij alle letters van het alfabet. In die koffer zit een boek, verschillende bijpassende voorwerpen/attributen en een digitaal prentenboek. Drie studenten hebben daaraan bijgedragen door ondersteunend onderzoek te doen naar vragen zoals: Welke boeken selecteren we? Welke attributen moeten in de koffer? Er is ook een app ontworpen waarin een digitale versie van het verhaal is opgenomen, zowel in het Nederlands als in andere talen.

¹¹ Met het actieprogramma Tel mee met Taal geeft het kabinet een extra impuls aan het voorkomen en verminderen van laaggeletterdheid.

3.5 Toetsing en beoordeling

De kennis en kunde rond jeugdliteratuur wordt op de meeste pabo's beoordeeld. Er is maar één respondent die in de vragenlijst aangeeft dat dit niet het geval is. In 2014 waren er twee respondenten die meldden dat jeugdliteratuur niet getoetst werd (bij gelijke responsaantallen).¹²

Summatieve toetsing van jeugdliteratuur, met als doel de prestaties van de studenten te beoordelen na afloop van het leren, komt voor op bijna driekwart van de pabo's. Het gaat dan bijvoorbeeld om kennistoetsen, mondelinge tentamens of vakopdrachten.

Formatief toetsen – bedoeld om het leerproces van studenten te verbeteren met behulp van feedback – is op minder pabo's gebruikelijk. Bijna vier op de tien docenten melden dat er formatief getoetst wordt, bijvoorbeeld in de vorm van werkvormen tijdens de colleges, groepsopdrachten of leesgesprekken.

Ook mengvormen van formatief en summatief toetsen komen voor. Een respondent beschrijft in de toelichting dat studenten een taaldossier aanleggen met zelfontworpen lessen die jeugdliteratuur bevatten. Die lessen moeten ze beschrijven en verantwoorden. In de colleges krijgen studenten – van docent en klasgenoten – feedback op hun taaldossier. Uiteindelijk worden de taaldossiers door de docenten summatief beoordeeld.

Tabel 3.7

Hoe wordt de kennis en kunde rond jeugdliteratuur beoordeeld op uw pabo? (Meerdere antwoorden mogelijk)

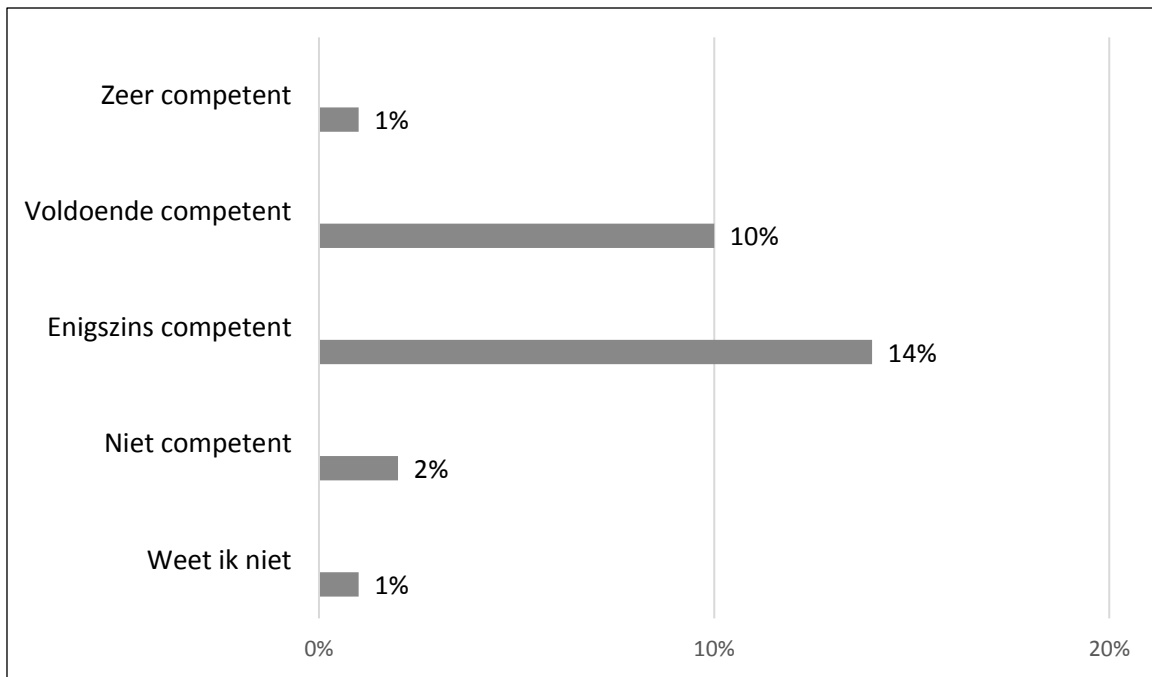
	2019 (N = 28)	
Die wordt niet beoordeeld	1	4%
Die wordt formatief getoetst, namelijk...	11	39%
Die wordt summatief getoetst, namelijk...	20	71%
Anders	4	14%

Oordeel over de competentie van studenten

De slotvraag in de vragenlijst was een algemene vraag naar de competentie van de studenten aan het eind van hun opleiding. De helft van de opleidingsdocenten vindt dat de aanstaande leerkrachten 'enigszins competent' zijn om het lezen te bevorderen. Een derde noemt de afstuderende studenten 'voldoende competent' (zie figuur 3.8). In 2014 hebben we deze vraag niet gesteld, dus we kunnen niet zeggen of er sprake is van een ontwikkeling in een bepaalde richting.

¹² De vraagstelling is zodanig veranderd, dat we de overige antwoordopties van deze vraag niet kunnen vergelijken.

Figuur 3.8. In hoeverre acht u, al met al, uw studenten competent om het lezen te bevorderen als ze van de pabo afkomen? (N = 28)

4 Werkvormen en activiteiten

Dit hoofdstuk is gewijd aan werkvormen en activiteiten rond leesbevordering, zowel op de pabo's als tijdens de stage.

4.1 Werkvormen op de pabo

We hebben op twee manieren naar werkvormen rondom jeugdliteratuur gevraagd: 1) komen de studenten op de pabo in aanraking met de verschillende werkvormen, en 2) passen zij ze ook zelf toe in de stagepraktijk? Alle pabodocenten melden dat interactief voorlezen aandacht krijgt op de pabo, de meesten schenken daar vaak aandacht aan. Op ruim de helft van de pabo's stellen de docenten vrij lezen en boekpromotie ook vaak aan de orde. Werkvormen die met praten over boeken te maken hebben, zoals leesgesprekken of een boekenkring, komen op bijna alle pabo's wel voor, maar minder frequent. Werkvormen zoals creatieve verwerkingsopdrachten of creatief schrijven komen daarentegen op zo'n kwart van de pabo's in het geheel niet voor.

Tabel 4.1

Krijgen de volgende werkvormen rondom jeugdliteratuur (die toepasbaar zijn in het basisonderwijs) aandacht op uw pabo? (In aantallen en percentages, N = 28)

	Ja, vaak		Ja, af en toe		Nee, niet	
Interactief voorlezen	20	71%	8	29%	0	0%
Vrij lezen	15	54%	12	43%	1	4%
Boekpromotie	15	54%	12	43%	1	4%
Vertellen	7	25%	20	71%	1	4%
Leesgesprekken (bv. methodiek Aidan Chambers/Gertrud Cornelissen)	6	21%	22	79%	0	0%
Boekenkring	6	21%	20	71%	2	7%
Creatieve verwerkingsopdrachten	4	14%	22	79%	2	7%
Individuele leesgesprekken	1	4%	19	68%	8	29%
Creatief schrijven gecombineerd met lezen	3	11%	18	64%	7	25%
Anders (bv. 'creatief schrijven i.s.m. De Schoolschrijver' of 'organisatie van lezingen')	3	11%	6	21%	19	68%

Praten over boeken in groepjes a la *Lezen voor de lijst*

Het valt docent Andrea Visser en haar collega's op de Marnix Academie steeds weer op hoe belangrijk het is om te praten over gezamenlijk gelezen boeken. "Juist bij studenten die geen lezers zijn, helpt het zo enorm om over een boek te praten in de les, je ziet de kwartjes vallen!" In het Taallab Lezen in het tweede studiejaar praten studenten in groepjes over een boek dat ze gelezen hebben. Deze groepjes zijn niet willekeurig samengesteld: de indeling is gebaseerd op leeservaring. De vakgroep Nederlands heeft daarvoor een soort 'zelftest' ontwikkeld op basis van Theo Wittes *Lezen voor de lijst* (Witte, 2008). Studenten kruisen bij uitspraken over de verschillende niveaus aan welke op hen van toepassing zijn en zo komen ze tot

een typering van zichzelf (zie voorbeeld in het kader).

Niveau 3: reflecterend lezen (Witte, 2008)

- Ik heb positieve ervaringen met het lezen van kinderboeken en eenvoudige literaire romans.
- Ik ben geïnteresseerd in onderwerpen die spelen in de wereld van kinderen.
- Ik vind het interessant om te horen wat klasgenoten van een boek vinden en er samen over te discussiëren.
- Ik wil door het boek nieuwe werelden ontdekken en aan het denken worden gezet.

Jeugdboeken die passen bij dit niveau: *Polleke* (Guus Kuijer), *Kruistocht in spijkerbroek* (Thea Beckman), *Soldaat Wojtek* (Bibi Dumon Tak), *Superguppie* (Edward van de Vendel).

De overweging om voor deze groepsindeling te kiezen, is dat een gesprek over een boek soms niet goed tot zijn recht komt als niet-lezers en veellezers bij elkaar zitten. In die leesgesprekken gaat het nooit om lijstjes met analysevragen over thema, motieven etc. “Het is juist belangrijk de studenten te leren dat je dingen kunt vragen die je niet begrijpt, à la Aidan Chambers.”¹³

Tot slot zijn er op de Marnix Academie ook twee vrijwillige leesclubs, bedoeld voor iedereen die mee wil doen, dus open voor studenten en docenten, maar ook voor medewerkers van secretariaat of mediatheek. Zo’n leesclub is “volstrekt op vrijwillige basis en pretentieloos”, maar heeft tegelijkertijd wel uitstraling. Het geeft wisselwerking in de klas en het werkt aanstekelijk als er in de wandelgangen enthousiaste geluiden over boeken klinken.

Leernetwerk

Iselinge Hogeschool en Bibliotheek Doetinchem hebben het leernetwerk *Lezen laat je denken! Ssst... wij lezen!* opgericht, waaraan ook ieder jaar een nieuwe groep van twaalf pabostudenten die de minor jeugdliteratuur hebben gekozen en twee leerkrachten van stagescholen uit de regio deelnemen. De deelnemers van het leernetwerk zijn geïnspireerd door het werk van Gertrud Cornelissen (2016)¹⁴ en hebben met elkaar een opzet gemaakt van literaire leesgesprekken bij een aantal boektitels voor verschillende leeftijdsgroepen. Het gaat om praten over gezamenlijk gelezen boeken met als doel de literaire competentie te vergroten. Via www.awonderwijs.nl is het mogelijk kennis te maken met de ontwikkelde literaire leesgesprekken.

Vrij lezen op de pabo

De vakgroep Nederlands op Windesheim is bezig met het geleidelijk invoeren van vrij lezen, daartoe geïnspireerd en daarbij begeleid door het lectoraat Onderwijsinnovatie en ICT van Hogeschool Windesheim. In het schooljaar 2019/20 zijn de eerste ervaringen opgedaan met vrij lezen bij de eerstejaarsstudenten. Studenten lezen in het eerste blok van het eerste jaar twee keer in de week op maandag en vrijdag in een boek naar keuze (en de docent ook). Dat kan in het begin een stripboek of tijdschrift zijn. Het is de bedoeling dat ze daarna

¹³ Aidan Chambers is een Britse schrijver en leesbevorderingsexpert. In zijn boek *Vertel eens. Kinderen, lezen en praten* (2002) beschrijft hij een aanpak om met kinderen over boeken te praten.

¹⁴ Gertrud Cornelissen ontwikkelde een methode voor literaire gesprekken in de bovenbouw van de basisschool in het kader van haar proefschrift *Maar als je erover nadenkt...* (Cornelissen, 2016).

een boek over een historisch onderwerp gaan lezen ('begrensde vrijheid'). De eerste ervaringen zijn hoopvol, vertelt docent Karin Haar: "Het verbaasde me hoe snel studenten 'om' zijn als je een cultuur scheidt waarin iedereen leest. Dan zeggen ze: wat geeft het een rust, het is ontspannend." En dat terwijl sommigen bij de introductie van vrij lezen helemaal niet zo positief reageerden ("Dat ga ik echt niet doen hoor"). Sommigen geven aan dat ze ook buiten de pabo nu meer lezen: "Het boek dat ik hier lees, ga ik uitlezen op weg naar huis in de trein." Niet alle studenten maken de stap naar professioneel lezen uit zichzelf; de docenten merken dat de studenten een grote behoefte hebben om boeken te lezen die ze zelf leuk vinden, zoals *Kieft* of de serie *De zeven zussen*, en daarover met elkaar te praten.

4.2 Werkvormen in de stage

We hebben de respondenten het lijstje met werkvormen uit de vorige paragraaf nog een keer voorgelegd, maar nu met de vraag of dit werkvormen zijn die de studenten in de stage toepassen. Op verreweg de meeste pabo's lezen de studenten voor in de stage.

Ook vrij lezen, vertellen en boekpromotie zijn veel voorkomende stageactiviteiten; de overige activiteiten worden door de studenten minder vaak toegepast in de stage.

Tabel 4.2

*Welke activiteiten rondom jeugdliteratuur doen studenten in de stage?
(Meerdere antwoorden mogelijk) (In aantallen en percentages, N = 28)*

	Aantal	Percentage
Interactief voorlezen	28	100%
Vrij lezen	22	79%
Vertellen	22	79%
Boekpromotie	21	75%
Creatieve verwerkingsopdrachten	18	64%
Boekenkring	15	54%
Leesgesprekken (bv. methodiek Aidan Chambers/Gertrud Cornelissen)	14	50%
Creatief schrijven gecombineerd met lezen	12	43%
Individuele leesgesprekken	9	32%
Anders, namelijk (bv. 'de antwoorden verschillen per student' of 'afhankelijk van wat de mogelijkheden zijn op de stageschool')	9	32%

Opdrachten bij boeken ontwerpen

In het eerste jaar van de academische pabo op Hogeschool Iselinge krijgen de studenten de opdracht om zes kinderboeken uit te kiezen. Bij elk boek moeten ze aan de hand van fragmenten een opdracht ontwerpen die bijdraagt aan de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheid, woordenschat en stelvaardigheid van leerlingen. Deze opdrachten voeren de studenten vervolgens ook uit in de stage. Dit is typisch een opdracht voor de academische pabo, omdat de studenten er ook achtergrondliteratuur bij moeten zoeken en die bestuderen.

Samenwerking met vo-school

Pabodocent Wytzke van der Leij van Hogeschool Inholland Alkmaar nam samen met een vmbo-docent Nederlands van de Bergense Scholengemeenschap het initiatief voor een project rond praten over boeken. Leerlingen uit vmbo-4 komen naar de pabo toe, waar ze onder leiding van de pabostudenten een boekengesprek voeren op de wijze van *Vertel eens* van Aidan Chambers (2002).¹⁵ De pabostudenten leren de vmbo-leerlingen vervolgens ook hoe zij zelf een gesprek over boeken kunnen leiden op de manier van Chambers. 's Middags verschuiven de rollen: dan leiden de vmbo-leerlingen op hun beurt een boekenkring met groepjes brugklassers, waarbij ze gecoacht worden door de pabostudenten.

4.3 Schrijversbezoeken

Op alle bezochte pabo's zijn de docenten enthousiast over schrijversbezoeken.¹⁶ Zij maken graag gebruik van de regeling in het kader van de Pabo Voorleeswedstrijd, die het mogelijk maakt om kosteloos een auteur uit te nodigen vlak voor of tijdens de wedstrijd. Waar mogelijk proberen ze ook daarbuiten auteursbezoeken te organiseren. Docenten zien dat deze bezoeken veel indruk maken en een impuls geven aan het lezen van de studenten; vaak worden er veel boeken verkocht na afloop van zo'n optreden. Docenten denken heel bewust na over wie ze uitnodigen en over wat de schrijver gaat doen tijdens het bezoek. Een paar voorbeelden van verschillende overwegingen die een rol spelen bij de keuze van een schrijver:

- leeftijd (jonge schrijvers spreken studenten aan, zoals Gideon Samson, Enne Koens, Marloes Morshuis, Simon van der Geest);
- presentatie (schrijvers die het goed doen op de bühne);
- ook mannelijke schrijvers (om het beeld 'leesbevordering is iets voor vrouwen' te nuanceren);
- diepgang (schrijvers van boeken met diepere laag, die aanzetten tot verwondering en het overdenken van een boek, zoals Jef Aerts of Bart Moeyaert).

Op de Marnix Academie worden ook buiten de Pabo Voorleeswedstrijd schrijversbezoeken georganiseerd en altijd ingebed in het programma. Er geldt een aanwezigheidsplicht, die alle docenten ook echt naleven. Als studenten het schrijversbezoek missen, moeten ze naar een schrijversbezoek elders en als bewijs een foto maken. Die aanwezigheidsplicht is er niet altijd geweest, maar de docenten merkten dat veel studenten niet komen als iets niet verplicht is. "Niet dat het per se onwil is, maar niet-verplichte onderdelen zakken als vanzelf naar beneden op de lijst van prioriteiten."

Op pabo Iselinge worden schrijversbezoeken nooit met alle studenten tegelijk in de aula gehouden, maar altijd in kleinere groepen (per jaarlaag). Een relatief kleine groep maakt het mogelijk dat studenten in gesprek kunnen gaan met een schrijver en dat beschouwen de docenten Nederlands nu juist als de grote meerwaarde van zo'n bezoek.

¹⁵ Zie Chambers (2002).

¹⁶ Helaas hebben we in de vragenlijst niet gevraagd naar schrijversbezoeken, dus we hebben hier geen kwantitatieve gegevens over.

4.4 Leesbevorderingsactiviteiten buiten pabo of stageschool

Voorlezen aan kinderen uit anderstalige gezinnen

Soms vinden activiteiten rondom lezen en leesbevordering plaats buiten de eigen pabo of stageschool. Zo doen de tweedejaarsstudenten van NHL Stenden mee aan de Voorleeskaravaan, een lokale variant van de VoorleesExpress in Assen die al meer dan tien jaar bestaat. De studenten lezen elke maandagmiddag voor bij een NT2-gezin. De gezinnen worden geworven via basisscholen die meedoen aan de Bibliotheek *op school*. De studenten krijgen ook opdrachten die hieraan zijn gekoppeld, zoals bijvoorbeeld 'Schrijf een biografie over het kind aan wie je voorleest' of 'Ga met het kind dat je voorleest naar het museum'.

Op pabo Iselinge bestaat sinds twee jaar een soortgelijk initiatief, het project Thuistaal, waar derde- en vierdejaarsstudenten voor kunnen kiezen. Het project is ontstaan in samenwerking met de Bibliotheek West-Achterhoek en een leerkracht van een basisschool die op schooldagen extra taallessen geeft aan kinderen uit NT2-gezinnen. Studenten gaan in tweetallen zes keer naar een asielzoekersgezin om aan de taalontwikkeling van de kinderen te werken. De zevende keer gaan ze naar de bibliotheek; dan gaan ook de ouders van het gezin mee. De studenten die deelnemen aan het project krijgen daar studiepunten voor. Een van de opdrachten die ze krijgen is dat ze boeken moeten selecteren die geschikt zijn voor de kinderen die ze voorlezen, bijvoorbeeld een prentenboek om aan de woordenschat te werken, of een boek dat aansluit bij het thema op school.

Educatief dagprogramma

De afgelopen jaren hebben studenten en docenten van Pabo Inholland Alkmaar en het Willewete Educatief centrum samengewerkt aan de ontwikkeling van een educatief en interdisciplinair dagprogramma, gebaseerd op kinderboeken van uitgeverij Clavis. Uitgangspunt daarbij is om vanuit boeken en verhalen de verbinding te leggen tussen taal en wetenschap, fictie en non-fictie, oude en nieuwe media. Het is de bedoeling dat kinderen een boek echt beleven bij zo'n bezoek aan Willewete, door bijvoorbeeld drama en allerlei verwerkingsopdrachten. Meerdere groepen studenten hebben gewerkt aan de ontwikkeling van het dagprogramma, aan het testen van het programma via pilots, en aan de doorontwikkeling van het programma. Tweedejaarsstudenten begeleiden de kinderen tijdens het bezoek aan het educatief centrum.¹⁷

¹⁷ Zie www.willewete.nl.

5 Boeken: aantal, keuze en verwerking

In dit hoofdstuk staan boeken centraal: we gaan niet alleen in op het aantal jeugdboeken dat pabostudenten lezen tijdens hun opleiding, maar ook op hun boekkeuze en op de manier waarop ze de gelezen boeken verwerken. We ronden af met een paragraaf over de beschikbaarheid van boeken op de pabo's en een slotparagraaf over de pilot van de Bibliotheek *op school* op de pabo.

5.1 Aantal boeken

Net als vijf jaar geleden vroegen we de pabodocenten hoeveel boeken hun studenten moeten lezen tijdens hun opleiding. In die vijf jaar tijd is het beeld niet rigoureuus veranderd: op de meeste pabo's lezen studenten minder dan twintig boeken voor zowel onder- als bovenbouw. Waar echter vijf jaar geleden geen enkele docent meldde dat hun studenten meer dan dertig boeken lezen, zijn er nu wel enkele uitschieters naar boven. Op drie pabo's hebben studenten meer dan veertig jeugdboeken gelezen als ze de pabo verlaten.

Tabel 5.1a

Aantal boeken voor kinderen uit de onderbouw in 2014 en in 2019. Hoeveel boeken voor kinderen uit onderbouw moeten studenten minimaal lezen gedurende hun opleiding?

	Groepen 1 tot en met 4			
	2014 (N=27)		2019 (N=28)	
< 10	11	41%	13	46%
10-20	13	48%	10	36%
21-30	3	11%	2	7%
31-40	0	0%	0	0%
> 41	0	0%	3	11%

Tabel 5.1b

Aantal boeken voor kinderen uit de bovenbouw in 2014 en in 2019. Hoeveel boeken voor kinderen uit bovenbouw moeten studenten minimaal lezen gedurende hun opleiding?

	Groepen 5 tot en met 8			
	2014 (N=27)		2019 (N=28)	
< 10	12	44%	12	43%
10-20	13	49%	10	36%
21-30	2	8%	3	11%
31-40	0	0%	0	0%
> 41	0	0%	3	11%

Veel boeken kennen is van belang

De studenten aan de pabo van NHL Stenden Assen lezen dertig boeken per jaar in de leerjaren 1, 2 en 3. Docent Sander Veenema vindt het belangrijk dat studenten zoveel mogelijk verschillende boeken leren kennen. Er is geen verplichte titellijst, maar variatie

is wél verplicht. In het eerste leerjaar lezen studenten veel verschillende genres, in het tweede leerjaar allerlei klassiekers en in het derde leerjaar een variatie aan bekroonde boeken.

5.2 Boekkeuze

Verplichte boekenlijsten zijn anno 2019 zo goed als verdwenen op de pabo. Geen enkele docent meldt dat er een verplichte titellijst wordt gebruikt; vijf jaar geleden was dat nog zo'n 10%. Totale keuzevrijheid komt wat vaker voor dan in 2014, maar is nog steeds niet heel gebruikelijk. Zes op tien pabo's kiezen voor de variant 'keuzevrijheid onder bepaalde voorwaarden' en dat is net als in 2014 de grootste groep pabo's. Al met al hebben de studenten in 2019 wat meer vrijheid om boeken te kiezen dan de studenten in 2014 hadden.

Tabel 5.3

Hoe kiezen studenten boeken? Vergelijking 2014 en 2019 in aantallen en percentages

	2014 (N = 27)		2019 (N = 28)	
Er is een verplichte lijst met titels	3	11%	0	0%
Er is een groslijst waar studenten uit mogen kiezen	1	4%	2	7%
Studenten zijn helemaal vrij in welke boeken ze kiezen	3	11%	5	18%
Studenten mogen kiezen, maar we stellen wel eisen (bv. variatie, kwaliteit, bouw, genres, jaar van verschijning)	13	48%	20	71%
Anders	7	26%	2	7%

Boekkeuze in zinvolle context

Op de Marnix Academie integreren de taaldocenten de keuze van kinder- en jeugdboeken in zinvolle en betekenisvolle contexten. Zo krijgen de eerstejaarsstudenten in het eerste semester de opdracht een recent kinderboek te lezen dat ze nog niet kennen en lezen ze een boek naar keuze van de schrijver die optreedt. Een ander voorbeeld van hoe eerstejaarsstudenten tot de keuze van een boek komen is dat ze in het tweede semester een boek uitzoeken dat geschikt is voor een medestudent. Ze moeten een boek adviseren dat past bij zowel het niveau van de medestudent als bij diens leesvoorkeur (qua onderwerp of stijl). Het idee daarachter is dat ze door te zoeken naar een geschikt boek ook de eigen kennis van het boekenaanbod verbreden.

Bekroonde boeken kiezen

Studenten op KPZ lezen in de eerste drie leerjaren elk jaar vijf boeken uit een lijst met verhalende en informatieve jeugdboeken voor kinderen van negen jaar en ouder, die bekroond zijn door volwassen jury's uit Nederland en Vlaanderen. De studenten krijgen de opdracht om hun horizon te verbreden en zichzelf te verbazen. Op KPZ hebben de docenten relatief veel contacturen met de studenten. Dat maakt het mogelijk om hen hier persoonlijk bij te begeleiden. "Je hebt snel in de gaten welke studenten je extra moet ondersteunen."

5.3 Verwerking van de boeken

Er bestaat veel variatie in de manier waarop de docenten de studenten vragen gelezen boeken te verwerken. Dat varieert van 'niet' tot portfolio of leesdossier, van een toets tot werkvormen in de

les. De meest voorkomende manier is het bespreken van boeken in kleine groepjes of met de hele klas.

Tabel 5.4

Hoe verwerken de studenten hun gelezen boeken? (Meerdere antwoorden mogelijk) (N = 28)

	2019 (N = 28)	
De boeken worden (klassikaal/in groepjes) besproken	19	68%
De studenten leggen een (digitaal) portfolio aan	9	32%
De studenten maken er een verslag van	5	18%
Niet	4	14%
Anders, namelijk...	13	46%

(bv. 'opnemen in taalwerkstuk of lesontwerp' of 'werkvormen in de les')

Het leesdossier

De meningen over het leesdossier zijn verdeeld, zo bleek tijdens de interviews. Sommige docenten hebben ooit wel met het leesdossier gewerkt, maar zijn daar om pragmatische redenen weer mee opgehouden, omdat het “gigantisch veel werk” was om de dossiers allemaal te lezen. Anderen kiezen bewust en uit volle overtuiging niet voor een

leesdossier. Het aanleggen van een leesdossier past volgens hen niet bij de visie dat jeugdliteratuur altijd onderdeel moet zijn van het onderwijs en maakt het lezen van boeken tot een aparte activiteit. Op twee pabo's die we hebben bezocht leggen de studenten wél een leesdossier aan: NHL Stenden en KPZ. Op NHL Stenden houden de studenten in een dossier bij welke boeken ze hebben gelezen. Verder is er niet veel verplicht, maar de docenten stimuleren hen wel bij elk boek dat ze hebben gelezen wat dingen op te schrijven, zoals een korte mening, bij welk thema het boek past en voor welke kinderen het geschikt is. Docent Sander Veenema geeft ook bewust geen andere tijdrovende verwerkingsopdrachten bij de boeken, want “ik heb liever dat ze hun tijd besteden aan het leren kennen van zoveel mogelijk boeken”.

Op KPZ maken de studenten in de eerste leerjaren leesfiches bij de door hen gelezen boeken uit de lijst met bekroonde boeken (zie paragraaf 5.2). Deze leesfiches komen in een leesdossier. Op de leesfiches noteren de studenten onder andere een mooi citaat en moeten ze hun mening vergelijken met jury-oordelen. In de eerste twee leerjaren voeren de studenten in groepjes van vier een gesprek over de gelezen boeken aan de hand van de fiches. De docent deelt de groepjes in aan de hand van de gekozen boeken met als criterium: wat kan een leuk gesprek opleveren? Ze lezen elkaar een fragment voor en voeren zelf het gesprek aan de hand van de leesfiches. Docenten én studenten zijn enthousiast over deze gesprekken. Er zijn ook al ideeën om deze werkwijze in de toekomst uit te breiden, bijvoorbeeld naar het voeren van een soort ‘levensgesprek’ in samenwerking met de docent godsdienst/levensbeschouwing.

5.4 Boekencollectie op de pabo

Op alle pabo's die zijn vertegenwoordigd in dit onderzoek is een collectie jeugdboeken aanwezig. Daarnaast staan er op alle pabo's jeugdboeken in de mediatheek. Vijf pabodocenten melden dat er dankzij samenwerking met de Bibliotheek een

jeugdboekencollectie aanwezig is op de pabo; drie daarvan doen mee aan de pilot 'de Bibliotheek op school op de pabo'.

Tabel 5.5

Is er op uw pabo een collectie jeugdboeken aanwezig? (Meerdere antwoorden mogelijk) Vergelijking 2014 en 2019 in aantallen en percentages

	2014 (N = 27)		2019 (N = 28)	
Ja, in onze mediatheek staan jeugdboeken	25	93%	28	100%
Ja, in de lokalen staan jeugdboeken	1	4%	6	21%
Ja, dankzij samenwerking met de openbare bibliotheek	4	15%	5	18%
Nee	1	4%	0	0%
Anders, namelijk... (bv. 'collectie in de kamer van de vakgroep' of 'eigen boeken van docenten')	3	12%	6	21%

5.5 Pilot de Bibliotheek op school op de pabo

Samenwerking met openbare bibliotheek

Een van de doelen van de pilot de Bibliotheek op school op de pabo is het verstevigen van de samenwerking tussen pabo en de bibliotheek. Voor twee van de drie pilotpabo's die we bezochten, bestond er al voor de pilot een goede samenwerking met de leesconsulent van de bibliotheek. Zo werkt NHL Stenden al jaren nauw samen met Bibliotheek DNK te Assen, in een "win-winsituatie" volgens docent Sander Veenema. Pabostudenten verzorgen jaarlijks onderdelen van het bibliotheekaanbod, zoals het voorlezen in de Kinderboekenweek. De lees-mediaconsulent geeft heel regelmatig workshops op de pabo, bijvoorbeeld over verschillende soorten leesgesprekken. De lees-mediaconsulent is dan ook een bekend gezicht op de pabo in Assen. Sander Veenema vertelt: "De onderlinge persoonlijke contacten zijn essentieel. Beleid alleen is niet voldoende; mensen die met gedrevenheid het beleid vormgeven en uitvoeren, daar gaat het om."

Dat geldt ook voor de specialist jeugdliteratuur van Bibliotheek West-Achterhoek. Zij komt regelmatig op de pabo voor leesbevorderingsactiviteiten zoals schrijversbezoeken en is lid van het leernetwerk (zie paragraaf 4.1). Op pabo Iselinge bestond al lang een regeling tussen Iselinge en de bibliotheek waardoor het bibliotheeklidmaatschap voor de eerstejaars gratis was en voor de tweede- en derdejaars €7,50 kostte. Dankzij de pilot de Bibliotheek op school op de pabo is dat nu structureel geregeld. De regeling houdt in: alle Iselinge-studenten kunnen voor €10 lid worden van de bibliotheek. Voor eerstejaars betaalt Iselinge deze €10, de ouderejaars betalen €7,50 per jaar.

Voor Windesheim, de derde pabo uit dit onderzoek die deelneemt aan de pilot, is de samenwerking met de bibliotheek wel helemaal nieuw. Eerstejaarsstudenten brengen een bezoek aan de bibliotheek en sommigen worden dan ook lid. Leesconsulenten komen twee lessen geven op de pabo. Ze vertellen dan onder andere over hun ervaringen op de basisscholen in het kader van de Bibliotheek op school en leggen de studenten ook casussen voor over het zoeken van een geschikt boek voor fictieve kinderen met bepaalde voorkeuren of eigenschappen.

Monitor de Bibliotheek *op school*

Op pabo Iselinge werd met behulp van de monitor de Bibliotheek *op school* voor alle vakdocenten zichtbaar dat ook bij de vakken aardrijkskunde, geschiedenis, rekenen en beeldende vorming gewerkt wordt met kinder- en jeugdboeken. Docent Mariëlle Dortant organiseerde naar aanleiding van dat inzicht in samenwerking met Bibliotheek Doetinchem een bijeenkomst voor alle docenten van deze pabo over kinderboeken. Bij deze bijeenkomst lag een hele verzameling prentenboeken ter inzage, ook de wat minder bekende en heel nieuwe, zodat docenten hun repertoire konden uitbreiden. Tijdens de bijeenkomst hebben de docenten samen gesproken over hoe ze deze prentenboeken kunnen gebruiken bij hun vak.

6 De rol van de pabodirectie

In dit hoofdstuk bespreken we de rol die de pabodirectie kan spelen op het gebied van leesbevordering op de pabo. Dit hoofdstuk is voornamelijk gebaseerd op de informatie uit de twee interviews die we afnamen op bestuurs- en directieniveau, namelijk met Ingrid Lammerse, voorzitter van het college van bestuur van KPZ, en met Louwien Eising, teammanager van de locaties Assen, Groningen en Emmen van NHL Stenden. De hoofdvraag die we met hen bespreken is: hoe kunnen leidinggevenden bijdragen aan leesbevordering op de pabo? Beide geïnterviewde leidinggevenden zien hun rol vooral als faciliterend en stimulerend, maar de context waarin zij die rol uitoefenen is op beide pabo's heel verschillend.

Draagvlak voor inhoudelijke ontwikkelingen

De nadruk op taal en verhaal zit “diep in de vezels” van KPZ. Zoals we al schreven in paragraaf 3.3 zijn er momenteel plannen om jeugdliteratuur hogeschoolbreed te integreren in alle vakken. Lammerse noemt haar rol als voorzitter van het college van bestuur hierbij beperkt. Ze vindt dat ieder vanuit de eigen rol en verantwoordelijkheid en op het eigen niveau betrokken moet zijn. Ze laat dit dus waar het volgens haar hoort: bij de opleidingsdocenten en bij de onderzoekers. “Tot nu toe is mijn rol vooral stimulerend. Maar op het moment dat er twijfel zou zijn over het belang van deze ontwikkeling, of als het spaak loopt, dan ga ik wel een rol spelen.”

Daarnaast kan de voorzitter van het college van bestuur ook bijdragen aan het vergroten van draagvlak bij de collega-docenten, voor wie de integratie van jeugdliteratuur in hun vak wellicht helemaal niet zo vanzelfsprekend is en die zich afvragen: ‘Wat moet ik met lezen en jeugdboeken?’ Lammerse probeert bij te dragen aan het draagvlak voor de genoemde ontwikkeling door tijdens algemene vergaderingen met alle medewerkers het belang van leesbevordering en leesmotivatie aan de orde te stellen. Ze vertelt tijdens plenaire vergaderingen bijvoorbeeld over actuele landelijke ontwikkelingen op het gebied van leesbevordering. Het moet alle collega's duidelijk zijn dat deze ontwikkeling niet een ‘gril’ van de taaldocenten is, maar past bij de landelijke ontwikkelingen en bij het belang dat de samenleving aan lezen hecht.

KPZ speelt ook een rol bij regionale vraagstukken; denk bijvoorbeeld aan taalstimulering en laaggeletterdheid in de regio. Samen met andere hogescholen en roc's is KPZ betrokken bij een project voor de gemeente Steenwijkerland in het kader van de ontwikkeling van het jonge kind. “Wij moeten als pabo een antwoord hebben op de landelijke en regionale vraagstukken.” Maar Lammerse maakt daarbij de kanttekening dat dat alleen geldt als KPZ ook echt een rol van belang kan spelen, dus als het past bij wat KPZ doet en ambieert.

Wat zou Lammerse pabodocenten aanraden die te maken hebben met een college van bestuur dat het lezen minder hoog op de agenda heeft staan? Ze denkt dat het overtuigend werkt om wetenschappelijk bewijs en wetenschappelijke cijfers rond het belang van lezen voor het voetlicht te brengen. Met andere woorden: zorg dat een college van bestuur de wetenschappelijke evidentie rond het belang van lezen kent, of zich daarover laat informeren door het kenniscentrum of de onderzoekers.

Fusies

NHL Stenden te Assen is een heel ander type organisatie. Deze pabo heeft de afgelopen jaren een aantal fusies doorgemaakt en is nu een van meerdere pabolocaties binnen een grote hbo-instelling geworden. Teammanager Louwien Eising beschouwt het als haar taak om te stimuleren dat de pabolocaties de verbinding zoeken en van elkaar leren. Ze probeert transfer te creëren, door de docenten van verschillende locaties aan te moedigen contact te zoeken met collega's van andere locaties. Ook vindt ze het belangrijk dat op elke locatie een docent de rol vervult van aanjager/kartrekker op het gebied van leesbevordering.

Eising vindt dat ze als teammanager een faciliterende rol heeft. Ze helpt zoeken naar subsidiemogelijkheden en stelt vragen die vooruit helpen en aan het denken zetten. Maar de docenten doen het vervolgens zelf; ze laat nadrukkelijk de uitvoering en de verantwoordelijkheid van leesbevordering geheel bij de docenten. Het onderwijs is van de docent, die is aan zet en heeft daar de verantwoordelijkheid over. "De docent is het boegbeeld." Dat geldt ook voor initiatieven zoals de pilot van 'de Bibliotheek *op school* op de pabo'. Eising staat volledig achter de pilot, maar heeft zich er inhoudelijk niet mee bemoeid.

Praktische initiatieven met uitstraling

Tot slot hoorden we in de interviews ook allerlei praktische voorbeelden van hoe de directie kan bijdragen aan een positief leesklimaat. Zo zijn er pabo's die alle stagescholen ter gelegenheid van Sinterklaas ieder jaar een prentenboek schenken, of alle medewerkers vlak voor de kerst- of zomervakantie een boek cadeau doen. Dit soort kleine praktische initiatieven zijn eenvoudig te realiseren, maar hebben uitstraling naar buiten toe én leiden tot gesprekken over boeken in de personeelskamer.

7 Conclusies

In december 2019 verscheen het internationale onderwijsonderzoek PISA, dat liet zien dat de leesvaardigheid en het leesplezier van vijftienjarige leerlingen in Nederland achteruit hollen (Gubbels, Van Langen, Maassen, & Meelissen, 2019). Het rapport sloeg in als een bom. Alle media besteedden aandacht aan de vraag: wat schort er aan ons onderwijs en hoe krijgen we leerlingen weer aan het lezen? In die context is de vraag die centraal staat in dit rapport – welke plaats heeft leesbevordering op de pabo's? – urgent én actueel.¹⁸

Wat is ons antwoord op die vraag? Kort gezegd: leesbevordering heeft een standvastige plek op de pabo. Vergeleken met vijf jaar geleden zien we een vrij stabiel beeld: er wordt zeker gelezen op de pabo en pabodocenten zetten allerlei werkvormen en activiteiten in om studenten te leren hoe ze in de klas kunnen werken aan leesbevordering en leesplezier bij de kinderen. Maar net als vijf jaar geleden bestaat er veel variatie: op de ene pabo wordt meer gelezen dan op de ander, en daarnaast kiezen pabo's hun eigen invalshoek en leggen ze hun eigen accenten. Daarom is het goed dat we in dit onderzoek niet alleen data hebben verzameld met behulp van een vragenlijst, maar dat we dankzij een aantal interviews ook meer zicht kunnen geven op succesvolle praktijkvoorbeelden.

We ordenen de conclusies van dit onderzoek volgens de onderzoeksvragen die we introduceerden in het eerste hoofdstuk.

7.1 Welke plaats heeft leesbevordering anno 2019/20 in de curricula van de pabo's?

Leesbevordering heeft structurele aandacht in het pabocurriculum

Op twee derde van de pabo's is jeugdliteratuur een zelfstandig onderdeel van het curriculum; dat is ongeveer evenveel als in 2014. Op alle pabo's wordt (ook) bij andere vakken of thema's aandacht besteed aan jeugdliteratuur, veelal bij geschiedenis, de zaakvakken of godsdienst/levensbeschouwing. Ook dat is vergelijkbaar met de situatie in 2014.

Er bestaat veel variatie in de manier waarop pabodocenten aandacht besteden aan jeugdliteratuur. Jeugdliteratuur kan een heel vanzelfsprekend en natuurlijk onderdeel vormen van de collegereeksen over taal, maar het wordt ook ingezet als het middel bij uitstek om domeinoverstijgend te werken. Of het kan juist een prominente plek krijgen bij een specifiek vak, zoals geschiedenis.

Het betrekken van docenten van andere vakken bij de integratie van jeugdliteratuur in hun vak vraagt overigens wel veel tijd en aandacht. Niet zozeer omdat docenten van andere vakken er tegen zouden zijn – daar hebben we tenminste niets over gehoord tijdens onze gesprekken – maar meer omdat alle opleidingsdocenten hechten aan voldoende lestijd voor hun eigen vak. Het is dus nodig om te investeren in het betrekken van docenten van andere vakken bij leesbevordering, maar ook om ze te informeren over het actuele boekenaanbod. Bovendien kost het veel afstemmingstijd om

¹⁸ Hoewel hierbij ook enige relativering op zijn plaats is, want het verschijnsel van ontlezing dat het PISA-onderzoek signaleert, vraagt niet alleen om aandacht voor leesbevordering, maar ook om aandacht voor effectief en motiverend leesonderwijs in het algemeen.

uit te wisselen wat er bij de verschillende vakken al gebeurt rond jeugdboeken in de les.

De keuze- en verdiepmogelijkheden zijn toegenomen

Pabostudenten die zich verder willen verdiepen in de jeugdliteratuur kunnen daarvoor op meer pabo's terecht dan vijf jaar geleden. Het aantal pabo's waarop ze jeugdliteratuur als afstudeeronderwerp kunnen kiezen is toegenomen (van 65% naar 89%) en de minor Open Boek wordt op vier pabo's aangeboden (in 2014 nog op geen enkele pabo). In het kader van de pilot de Bibliotheek *op school* op de pabo ontwikkelen en organiseren groepen studenten leesbevorderingsactiviteiten op de eigen pabo. Daarnaast bieden veel opleidingen hun studenten de mogelijkheid om buiten de pabo aan leesbevorderingsactiviteiten deel te nemen, zoals het voorlezen in asielzoekersgezinnen, het ondersteunen van leesbevorderingsactiviteiten in de lokale bibliotheek of door schoolklassen te begeleiden bij educatieve dagprogramma's rond boeken.

Rol pabodirectie: faciliteren, stimuleren, bemiddelen

De beide leidinggevenden die we hebben gesproken beschouwen hun rol voor wat betreft de leesbevordering vooral als faciliterend en stimulerend. Uitvoering en verantwoordelijkheid liggen bij de docenten zelf: "zij zijn het boegbeeld." Wat betreft de bemiddelende functie van de directie is de grootte van de organisatie van belang. Op een pabo die deel uitmaakt van een grote onderwijsorganisatie betekent 'bemiddelen': zorgen dat er op elke locatie een aanjager op het gebied van lezen is en proberen transfer te creëren tussen de verschillende locaties. Op een zelfstandige pabo kan de aandacht uitgaan naar de vergroting van draagvlak voor leesbevordering bij de docenten van andere vakken, bijvoorbeeld door het belang van lezen in het algemeen voor het voetlicht te brengen tijdens plenaire vergaderingen. Tot slot: kleine, eenvoudig te realiseren initiatieven, zoals het schenken van een boek als decembercadeau aan medewerkers en stagescholen, zijn voor een pabodirectie ook manieren om bij te dragen aan een positief leesklimaat.

7.2 Hoe werken pabodocenten aan leesbevordering op de pabo en wat zijn daarin de succesvolle en effectieve elementen?

Studenten kiezen zelf hun boeken (onder voorwaarden)

Bij de vorige peiling uit 2014 bestond er op 10% van de pabo's een verplichte boekenlijst. Ruim vijf jaar later is de verplichte titellijst verdwenen. Tussenvormen zijn het meest gangbaar. Studenten lezen bijvoorbeeld een aantal verplichte titels en daarnaast een aantal titels naar eigen keuze. Of studenten mogen zelf titels kiezen, maar onder voorwaarden, zoals boeken die passen bij de stageklas, over een bepaald thema of van een lijst met bekroonde boeken. Op ongeveer 80% van de pabo's lezen studenten gedurende de opleiding maximaal twintig boeken voor de onderbouw én maximaal twintig boeken voor de bovenbouw. In 2014 meldde geen enkele docent dat de studenten meer dan dertig boeken lazen (voor onder- of bovenbouw), in 2019/20 zijn er wel enkele pabo's waarop dat van studenten gevraagd wordt. We zien verschillende opvattingen die hieraan ten grondslag liggen. Aan de ene kant zijn er docenten die het belangrijk vinden dat studenten veel boeken lezen en dus een groot repertoire opbouwen, aan de andere kant staan de docenten die kwantiteit minder belangrijk vinden dan diepgang. Zij merken bij studenten dat de verwondering die gepaard gaat met het ontdekken van diepere lagen in een boek het lezen bevordert.

Schrijversbezoeken zijn geliefd en stimuleren het lezen volgens de docenten

We hebben er geen kwantitatieve gegevens over, maar de geïnterviewde docenten zijn enthousiast over schrijversbezoeken op de pabo. Dergelijke bezoeken maken vaak veel indruk bij studenten en zetten volgens hen merkbaar tot lezen aan. Ze benadrukken dat het van belang is om de bezoeken goed voor te bereiden zodat een schrijversbezoek is ingebed in een vak of thema én om goed na te denken over welke schrijver je uitnodigt (denk aan: jonge schrijvers en schrijvers die ook goede sprekers zijn).

Praten over boeken: incidenteel, maar waardevol

De werkvormen rond jeugdliteratuur die het meest frequent aan de orde komen zijn interactief voorlezen, vrij lezen en boekpromotie. De helft tot driekwart van de pabodocenten rapporteert dat deze werkvormen vaak aandacht krijgen in het curriculum. Praten over boeken (leesgesprekken, boekenkring etc.) komt op ongeveer driekwart van de pabo's incidenteel aan bod in het curriculum. De geïnterviewde docenten vinden het praten over boeken met studenten waardevol en hebben er positieve ervaringen mee ("Je ziet de kwartjes vallen!"). Ook het praten over boeken wordt weer in heel verschillende vormen gegoten: denk aan opdrachten in de les rond de keuze van een boek voor een medestudent of kind uit de stageklas, of het praten over boeken uit het leesdossier.

Samenwerking met de bibliotheek: persoonlijk contact is de sleutel

Drie van de zes bezochte pabo's nemen deel aan de pilot de Bibliotheek *op school* op de pabo. Hoewel de pilot niet expliciet het onderwerp was van de vragenlijstende interviews is het wel opvallend dat op twee van deze drie pabo's al vóór de pilot sprake was van jarenlange succesvolle samenwerking met de lokale bibliotheek. De succesfactor voor deze samenwerking is volgens beide pabodocenten niet zozeer de monitor de Bibliotheek *op school* of de collectie, maar vooral het goede persoonlijke contact met de leesconsulent vanuit de bibliotheek. Langdurige waardevolle contacten leiden dan vervolgens tot allerlei initiatieven die passen in de lokale context, zoals een leernetwerk of pabostudenten die voorlezen in de bibliotheek of in anderstalige gezinnen.

8 Aanbevelingen

De helft van de pabodocenten denkt dat hun studenten bij het verlaten van de pabo 'enigszins competent' zijn om het lezen van kinderen te bevorderen (zie paragraaf 3.5). Een op de drie docenten vindt de afstuderende leerkrachten 'voldoende competent'. We weten niet hoe dit voorheen was en we weten ook niet hoe deze uitkomst zich verhoudt tot de competenties van studenten in andere vakken. Desalniettemin kan het een teleurstellende uitkomst lijken. Toch denken we dat het goed is om hierbij te betrekken dat de meeste eerstejaarsstudenten als ze de pabo binnenkomen niet of nauwelijks boeken lezen in hun vrije tijd (zie hoofdstuk 2). Vanuit die beginsituatie bekeken is het daarom misschien niet zo heel verbazingwekkend als de gemiddelde student in vier jaar onderwijs op de pabo 'enigszins competent' is geworden om het lezen van kinderen te bevorderen.

Tegelijkertijd is het de vraag of het voldoende is als de gemiddelde leerkracht 'enigszins competent' is. In deze tijd van ontleding, waarin steeds meer kinderen niet graag lezen en niet veel lezen, hebben we misschien wel leerkrachten nodig die nog beter in staat zijn de ontleding te pareren. Moet er dan eigenlijk niet meer aandacht komen voor leesbevordering in het pabocurriculum? Er valt in ieder geval wel wat te winnen en daar kan ook Stichting Lezen een rol van betekenis bij blijven spelen. We doen daarvoor de volgende aanbevelingen.

Verdiep de opgedane inzichten

De resultaten van dit onderzoek lieten zien dat de helft van de pabodocenten hun studenten 'enigszins competent' acht om het lezen van hun leerlingen te bevorderen. Maar we weten niet hoe 'enigszins competent' wordt gedefinieerd. Het zou interessant zijn om daarachter te komen. Wat houden leesbevorderende competenties in? En hoe zien studenten dit zelf? Wat hebben zij nodig om competentier te worden? Maar de resultaten riepen ook nog andere vragen op. Zo bleek ook uit dit onderzoek weer dat het aantal boeken dat pabostudenten moeten lezen tijdens hun opleiding nogal eens een verschilpunt is tussen pabo's. In 2019 lezen de meeste studenten niet meer dan twintig boeken, maar er zijn enkele uitschieters naar boven de veertig. Sommige pabo's pleiten voor kwaliteit – het gaat erom wat je met die boeken doet, niet hoeveel je er gelezen hebt – terwijl andere hun studenten stimuleren zo veel mogelijk te lezen (kwantiteit), om op die manier met verschillende genres in aanraking te komen. We weten eigenlijk niet hoe deze twee visies zich tot elkaar verhouden, en wat inderdaad het 'beste' is. Het zou daarom goed zijn om dit nader te onderzoeken, zodat Stichting Lezen daarover een onderbouwd advies aan pabo's kan geven.

Verzamel goede voorbeelden van werkvormen en ontwikkel handreikingen

Uit de conclusie blijkt dat het *praten over boeken* incidenteel gebeurt, maar wel heel waardevol wordt gevonden door pabodocenten. De studenten ervaren dan immers zelf hoe het is om deel te nemen aan een dergelijke motiverende activiteit en kunnen dit overbrengen op hun toekomstige leerlingen. Het zou goed zijn als deze werkvorm structureel ingezet zou worden als onderdeel van het leesbevorderingsbeleid. Stichting Lezen kan goede voorbeelden verzamelen, hiervan filmpjes opnemen en deze verspreiden onder de pabo's. Een andere activiteit die pabodocenten als zeer waardevol beschouwen, zijn de *schrijversbezoeken*. Stichting Lezen biedt alle pabo's die meedoen

aan de Pabo Voorleeswedstrijd al een auteursbezoek aan. Het zou goed zijn om samen met de pabo's, de Schrijverscentrale en de Schoolschrijver te zoeken naar manieren om deze auteursbezoeken (nog) beter in te bedden in het curriculum.

Versterk de uitwisseling tussen pabo's

In het kwalitatieve deel van dit onderzoek hebben we verschillende succesvolle voorbeelden uit de praktijk laten zien. Veel van deze methodieken, ideeën en werkvormen zijn ook voor andere pabo's interessant. Het zou daarom mooi zijn als er meer mogelijkheden zouden komen voor (onderlinge) uitwisseling. Weliswaar organiseert Stichting Lezen al geruime tijd het *paboplatform*, waar docenten van verschillende pabo's en Stichting Lezen een tot twee keer per jaar bijeenkomen om ervaringen uit te wisselen, maar er zijn andere varianten denkbaar. Het fenomeen kenniskring of leernetwerk bijvoorbeeld, waarin experts, pabodocenten en basisschoolleerkrachten samen in gesprek gaan. Fysieke bijeenkomsten kunnen wellicht aangevuld worden met een website speciaal voor de docenten van de pabo en tweedegraads lerarenopleidingen Nederlands, een variant op de website www.lezeninhetvmbo.nl. Op zo'n website is plek voor onderzoek, beleid, goede voorbeelden en andere praktische handreikingen.

Zoek contact met pabodirecties

Met het oog op de afnemende leesvaardigheid van Nederlandse kinderen en jongeren ligt er ook zeker urgentie voor effectief leesonderwijs op de pabo. De zes pabo's waar we voor dit onderzoek langs zijn geweest, zijn pabo's waar de docenten over het algemeen gesproken bij hun collega's en directie voldoende draagvlak voor het onderwerp leesbevordering ervaren. Maar er zijn ook pabo's waar leesbevordering en leesmotivatie geen vanzelfsprekendheden zijn. Daarom bevelen wij Stichting Lezen aan om in gesprek te gaan met directies van pabo's en om bij hen te benadrukken dat leesmotivatie een katalysator is voor een goede leesvaardigheid en literaire competentie.

Denk na over invulling van samenwerking bibliotheek en pabo

Omdat de kans groot is dat pabostudenten het programma de Bibliotheek *op school* tegenkomen op hun stageschool, is het belangrijk dat er op pabo's aandacht is voor dit programma. Weliswaar loopt er op dit moment een kleinschalige pilot 'de Bibliotheek *op school* op de pabo', maar op verreweg de meeste pabo's is dat dus niet aan de orde. Toch zou het goed zijn om op grotere schaal samenwerking tussen pabo's en bibliotheken te kunnen bewerkstelligen, want het is nuttig als toekomstige leerkrachten op de hoogte zijn van de diensten die de bibliotheek kan verlenen op de basisschool. Stichting Lezen zou kunnen nadenken over een goede invulling van de samenwerking tussen bibliotheek en pabo.

Verken de mogelijkheden voor het vergroten van ouderbetrokkenheid bij lezen

Het vergroten van de betrokkenheid van ouders bij (voor)lezen is een ingewikkeld vraagstuk voor veel basisscholen. Het is dan ook van belang dat studenten leren omgaan met gezinnen waar het thuis lezen niet vanzelfsprekend is en dat ze laaggeletterde ouders kunnen ondersteunen bij de leesopvoeding van hun kinderen. In dit onderzoek is dit thema slechts zijdelings aan de orde gekomen, daarom is het goed als Stichting Lezen de mogelijkheden hiervoor verkent.

Verken mogelijkheden om studenten zelf te benaderen

De bovenstaande aanbevelingen zijn gericht op het niveau van pabo's: hoe kan Stichting Lezen de pabo's helpen om hun leesbevorderingsbeleid in te richten? We sluiten af met een praktische aanbeveling op studentniveau, want uiteindelijk is het de bedoeling dat pabostudenten in staat zijn om hun leerlingen effectief en motiverend leesonderwijs te geven. Dat wordt vergemakkelijkt als zij zelf gemotiveerd zijn om te lezen en hun literaire competenties ontwikkelen. Wellicht is er onder studenten draagvlak om een digitale community rondom kinderboeken te vormen. Het is de moeite waard om dat te onderzoeken.

Literatuur

- Chambers, A. (2002). *Vertel eens. Kinderen, lezen en praten*. Den Haag: Biblion.
- Cornelissen, G. (2016). *Maar als je erover nadenkt... Een jaar literatuuronderwijs in groepen 7 en 8 van de basisschool*. Delft: Eburon.
- Groothengel, M. (2017). Pabo-studenten als gemotiveerde lezers van kinderliteratuur: is het fictie? In R. van Steensel & E. Seegers (Red.). *Succesvol lezen in het onderwijs* (pp. 81-96). Stichting Lezen reeks 28. Delft: Eburon.
- Gubbels, J., Langen, A. van, Maassen, N., & Meelissen, M. (2019). *Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht*. Enschede: Universiteit Twente.
- Jongstra, W., Jongstra, I., & Pauw, I. (2018). Gemeenschappelijke schatten die doen schitteren. Hoe wordt jeugdliteratuur benut op de pabo's? *Veerkracht*, 15(2), 10-15.
- Jongstra, W., Ende, H. van den, & Pauw, I. (2020). De meervoudige kracht van schurende en naburige teksten. *Veerkracht*, 17(1), 8-12.
- Leesmonitor (2020). Definities. www.leesmonitor.nl/nl/definities
- Reiling, I., Jongstra, W., Pauw, I., & Damoiseaux, V. (2019). De inzet van jeugdliteratuur op de pabo: effectief? *Tijdschrift Taal*, 9(14), 5-9.
- Oberon (2014). *Aandacht voor jeugdliteratuur op de pabo*. Amsterdam: Stichting Lezen..
- Stichting Lezen (2020). *De doorgaande leeslijn: De leesontwikkeling van 0-20 jaar*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon.

o n d e r z o e k s p u b l i c a t i e

Lezen

STICHTING LEZEN

Nieuwe Prinsengracht 89

1018 VR Amsterdam

lezen.nl